

NEKI PRILOZI POVIJESTI VARAŽDINSKE KRAJINE I VOJNOG KOMUNITETA BJELOVAR DO 1848. GODINE I ULOGA NEKIH ISTAKNUTIH POJEDINACA

SOME CONTRIBUTIONS TO HISTORY OF VARAŽDIN MILITARY BORDER AND BJELOVAR MILITARY COMMUNE UNTIL YEAR 1848 AND ROLES OF SOME DISTINGUISHED INDIVIDUALS

Željko Karaula

Banovine Hrvatske 26b

43000 Bjelovar

zeljko.karaula@bj.t-com.hr

Primljeno / Received: 11. 3. 2008.

Prihvaćeno / Accepted: 11. 5. 2008.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Pregledni rad

Reviews

UDK / UDC 94(497.5-37 Varaždin)"15/18"

355.311.8(497.5 Bjelovar)"15/18"

SAŽETAK

U radu će se prikazati neke činjenice iz društvenog, političkog i kulturnog razvoja Vojne krajine, napose njezina dijela Varaždinske krajine i vojnog komuniteta Bjelovar te uloga nekih pojedinaca (Ladislava Škrobota, Ivana Šveara i Petra Preradovića) koji su u to pretpreporodno doba svojim radom i zalaganjem omogućili da područje Varaždinske krajine bude ravnopravno uključeno u kulturni i društveni razvitak tadašnje Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Ključne riječi: Varaždinska krajina, vojni komunitet Bjelovar, nacionalni i kulturni pokret, obrt i trgovina

Key words: Varaždin Military Border, Military commune Bjelovar, national and cultural movement, crafts, trades and commerce

UVOD

Osmanlijska osvajanja potkraj XV. i početkom XVI. stoljeća prisilila su habsburški dvor na stvaranje Vojne krajine od Jadranskog mora do rijeke Drave (i šire). Godine 1578. Vojna je krajina izdvojena kao posebno upravno tijelo na čelu s nadvojvodom Karlom i Ratnim vijećem u Grazu. Od tada pa sve do razvojačenja Vojne krajine 1881. godine ona se nalazi izvan jurisdikcije hrvatskog bana i Sabora te od tada datira podjela Hrvatske na njezin vojnički (*Vojna krajina*) i civilni dio (*Banska Hrvatska*). Od svojih početaka Vojna krajina bila je vojna institucija, a njezina povijest je povijest vojnoobrambenih mjera, stvaranja krajiške vojske i građenja »nepropusne« granice prema Osmanlijskom Carstvu. Na tlu Hrvatske u sklopu Vojne krajine tada postoje tri krajiške cjeline: Banska krajina koja je najmanja pod ingerencijom hrvatskog bana te Karlovačka i Varaždinska krajina u kojima se nalazi vojska pokrajina unutrašnje Austrije. Na području stare Križevačke županije (dvije trećine prostora), na svojevrstnom dravsko-savskom međurječju, nastaje Varaždinski generalat (krajina) tada podijeljen na tri kapetanije: Koprivničku, Križevačku i Ivaničku. Nastojeći stabilizirati obrambenu liniju, zbog masovnog iseljavanja hrvatskog etnosa

pred Osmanlijama, zapovjednici Vojne krajine, provode »austrijsku kolonizaciju« balkanskih Vlaha nastojeći naseliti puste zone na području Trojedne kraljevine. Ta posljednja kolonizacija balkanskih Vlaha nadovezuje se na tursku kolonizaciju Vlaha te traje otprilike do sredine XVI. stoljeća. Habsburgovci i austrijski generali dijele zemlju hrvatskog plemstva, vežući doseljene Vlahe, priznavanjem različitih povlastica i prava, što najbolje pokazuje »Statuta valachorum« Ferdinanda II. iz 1630. godine. Njihov dolazak znači i promjenu dotadašnjih etničkih odnosa u hrvatskim zemljama.

Konačnim oslobođenjem Slavonije tijekom Velikog bečkog rata (1683. - 1699.) stara Varaždinska krajina izgubila je smisao postojanja jer se granica s Osmanlijama povukla daleko na istok do Srijema, a rijeka Sava postala je nova granica s Osmanlijskim Carstvom prema Bosni. Nova teritorijalizacija Slavonije i udaljavanje »habsburškog limesa« ipak nisu promijenili njezin život za sljedeća dva stoljeća. Ona je i dalje dijelila sudbinu s ostalim dijelom hrvatske krajine, prije svega zbog: 1. besplatne vojske za austrijske vojarne i ratove diljem Europe, 2. prema nekima kao isključiva oštrica mača vječno uperena protiv separatističkih interesa mađarskog plemstva, 3. razloga stvaranja merkantilističke autarhične ekonomije kao »primjera« za cijelu Habsburšku Monarhiju.¹ Upravo taj merkantilistički svjetonazor zaslužan je za stvaranje vojnih komuniteta poput Bjelovara, koji su nizom neagrarnih zanimanja trebali popuniti taj praktično zatvoreni sustav. Jasno je da su takva mjesta svojim »civilstvom« predstavljala anomaliju na tijelu Krajine jer njezini stanovnici nisu bili vojnici, ali su oslobođeni plaćanja poreza, s time da postanu pokretači krajiškog gospodarstva. Njezina odijeljenost od svog civilnog zaleđa uzrok je sve većih razlika koje su postojale između Vojne krajine i Civilne Hrvatske, trajući stoljećima, dijeleći hrvatski narod na »dva svijeta«.²

Osnovna jedinica krajiške »ekonomije«, kućna zadruga, postala je monarhijska »tvornica« za proizvodnju ljudi određenog profila, sklonosti, ponašanja, s vrijednostima i navikama koje su preživljavale samo ako su služile državi i vojničkom poretku. Ukratko, otkad se rodio, krajišnik je kao dijete postajao vojnik.³ Njegova vojna služba čvrsto je vezana za zemlju, tj. dobivao ju je na uporabu samo za obavljanja vojne službe, nije je mogao prodati ni baviti se nečim drugim. Ali ipak u »historijskoj svijesti« krajišnik je prividno sebe vidio kao slobodnog čovjeka, kao gospo-

¹ ALEXANDER BUCZYNSKI, Gradovi Vojne krajine, 1.-2., Zagreb, 1997. i tamo spomenuta literatura o merkantilističkim ekonomistima. Inače cilj tog poteza je da krajiški prostor postane sposoban hraniti svoje stanovništvo te ispunjavati trgovačke i obrtne potrebe stanovništva, sve u cilju rasterećenja budžeta bečkog dvora za financiranje Vojne krajine.

² O povijesti Vojne krajine pogledati FEDOR MOAČANIN, Društveni razvoj u Vojnoj krajini, u Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća, Liber, Zagreb, 1981., KARL KASER, Slobodan seljak i vojnik, I-II, Naprijed, Zagreb, 1997., ERICH ROTHENBERG, The Austrian Military Border in Croatia 1522.-1747., Urbana, 1960., JAROSLAV ŠIDAK, O značenju Vojne krajine u hrvatskoj povijesti, Historijski zbornik, 1982., Zagreb, »Statuta Valachorum«, Prosvjeta, Zagreb, 1999., MIRKO VALENTIĆ, Turski ratovi i hrvatska dijaspora u XVI. stoljeću, Senjski zbornik, 1990., SNJEŽANA BUZOV, Vlaško pitanje i osmanlijski izvori, Povijesni prilozi, 11, 1992., JOSEF MATUZ, Osmansko Carstvo, Školska knjiga, Zagreb, 1972., DIMITRI KICIKRIS, Osmanlijsko Carstvo, Plato, XX vek, 1998., MIRKO VALENTIĆ, O etničkom korijenu hrvatskih i bosanskih Srba, Časopis za suvremenu povijest, 24., 3., 1993., MIRKO VALENTIĆ, Vojna krajina u događanjima 1848./49., Zbornik Hrvatska 1848. - 1849., HIP, 112., Više o Varaždinskoj krajini i vojnom komunitetu Bjelovar u: ŽELJKO KARAULA, Vojni komunitet Bjelovar u »proljeću naroda«, Cris, časopis povijesnog društva Križevci, Križevci, 2006., 154.-153., ŽELJKO KARAULA »Zahtjevanja naroda« občine Belovarske od 31. svibnja 1848. godine, Podravina, Časopis za multidisciplinarna istraživanja, Koprivnica, 2006., 2., 201.-207. Poseban kuriozitet je otkriće graničnih humka između Krajine i Banske Hrvatske, što su nedavno otkriveni na vojnim kartama tzv. Jozefinskim zemljovidima iako su takvi humci postojali i između pojedinih kumpanja, što pokazuju i »Zahtjevanja vojne općine Bjelovarske« od 31. svibnja 1848. godine.

³ Narodne pjesme Korduna, Zagreb, 1971., str. 130., »Buji, paji, moj junače mali! Buji, paji, majčina nado, Brzo će ti konja othraniti, striko će ti sablju naoštriti, koju ti je babo ostavio. Kad te stanem u boj otpremati, Majki će se srce raskidati. Tako nam je od boga suđeno, Buji, paji, janjašće maleno...«.

dara vlastite sudbine. Taj svijet granice činio mu se dovoljan i po njemu je mjerio granice svijeta oko sebe. Po mnogo čemu se može vidjeti da su i sami krajišnici dvojili o vlastitoj ulozi. Neki su sebe vidjeli kao »slobodnog seljaka i vojnika«,⁴ a neki i kao stvaraoc »velike povijesti« kojoj su vjerno, u ime Austrije, služili. Ipak nije sporno konstatirati i složiti se s povjesničarom D. Roksandićem da je »*vojnokrajiška povijest povijest kulturnog barbarstva i civilizacijske marginalizacije*«. ⁵ Takva je krajina trebala mnogima. Sami krajišnici nikada nisu predložili njezino samoukidanje, to nisu učinili ni na Hrvatskom saboru 1848., gdje su prvi put sudjelovali (osim krajiškog zastupnika Dimitrija Orelja, ali njegovi zahtjevi tada nisu imali realnu podlogu), niti su hrvatski pokret i njegovi vođe u revoluciji 1848./49. to zahtijevali, upravo suprotno.⁷ Pa čak i mnogo kasnije, kad je revolucija 1848./49. postala samo »*magla prošlosti*« i kada su Mađari postali pokretači njezina uništenja, krajišnici su se pobunili i tražili ostanak Krajine, ali to je drugo pitanje. Ovdje će ipak u prvom planu biti osnovna politička i društvena pitanja u Varaždinskoj krajini i vojnom komunitetu Bjelovar u pretpreporodno doba.

Specifičan društveni razvoj hrvatskih zemalja u Habsburškoj Monarhiji stvorio je poseban put i ulazak hrvatskog naroda u tokove modernizacije, što ga je dijelio s manje-više sličnim problemom koji su imali i ostali mali narodi srednje i jugoistočne Europe. Krajina je imala svoj poseban put. Od početka do razvojačenja Krajina je bila u neprekidnim procesima organiziranja i reorganiziranja. Samo u 18. stoljeću, prema nekim autorima, u njoj je isprobano oko 30 organizacijskih sustava, od kojih se nijedan nije dulje zadržao. Povijest krajiških institucija je povijest krajiškog reorganiziranja. Krajina je i ukinuta kao nedovršena cjelina. Njezina teritorijalna i prostorna cjelina nastajala je u etapama s obzirom na praktičke, vojnostrateške interese bečkog dvora te sama na kraju, prema nekim prosudbama, nikada nije činila cjelinu, a kao cjelina nije ni stvarana. Ranije kapetanije i kasnije pukovnije stvarane su u obrambenom smislu kao samostalne cjeline potpuno odvojene jedna od druge. Iznimno segmentirano krajiško društvo je u svojim temeljima nastajalo kao »*poput kakvog zakrpljenog zmaja na vjetru*«. ⁸

Za analizu društvene strukture vojnokrajiškog prostora, osobito Varaždinskog generalata, bit će prigodan sociološki model Ferdinanda Tonniesa (1855. - 1936.),⁹ poznatog njemačkog sociologa, da bi se prikazao proces kako pojedine društvene strukture i slojevi vojnokrajiškog bića re-

⁴ KARL KASER, Slobodan čovjek i vojnik, Povojačeno društvo (1754.-1881.), I-II, Naprijed, Zagreb 1997.

⁵ Zarez, »Tko se boji krajine još«, 111.-112., 11. IX. 2003., Prije dvadesetak godina u selu Vojakovac, u nekadašnjoj Vojnoj krajini pronađena je pri obnovi neke kuće okovana lijeskova šiba, štap, koji je tko zna koliko puta »opalio« po stražnjicama i leđima krajišnika.

⁶ I danas hrvatska historiografija pred sebe postavlja pitanje, što ga je prije četrdeset godina postavio Mirko Valentić, »koliko su ideje ilirskog pokreta i Gajeve akcije utjecale na stav krajišnika, odnosno njihove inteligencije u važnim pitanjima četrdesetosmačke problematike«. Uvijek u raskoraku između revolucionarnog i nacionalnog, pred nama se otvara niz pitanja. Koliko je stvarno bilo, ako je uopće bilo, revolucionarnosti u Krajini i kako se ona izrazila na tom području? Postoji li podloga za revolucionarnu aktivnost i tko je provodi? Što su razni društveni slojevi u Vojnoj krajini u revoluciji vidjeli, što su željeli, a što stvarno mogli? I ako bismo išli analogno s Francuskom revolucijom; tko je rušio »*ancien regim*«, a tko ga je branio? U Hrvatskoj tada klasičan pad »*ancien regim*« ne samo da nije realan, (nema ga uopće nema u planovima ilirskog pokreta), nego uopće ne postoji nikakva snaga (građanska, buržoaska) koja bi ga mogla smijeniti. Koliko je to bio uglavnom nacionalni pokret pokazuju silni zahtjevi za povratkom krajišnika iz Italije (radi obrane domovine), a nema ih koji traže povratak krajiške vojske iz Mađarske.

⁷ Jedan od osnovnih uzroka je ugroženost same egzistencije krajišnika, tj. ukidanje njihovih privilegija koje su zaslužili boreći se za interese dvora. Gubitkom prava u šumama, livadama, gubitkom besplatne soli, oslobođenje od biljega, plaćanje poreza kao što ga plaća narod u Banskoj Hrvatskoj, na to krajišnici nisu bili spremni. Kasnije se na to nadovezala bojazan od mađarske osvete zbog uloge koju je Vojna krajina odigrala u slamanju mađarske revolucije 1848./49.

⁸ *Vjetrom vijani*, Zagreb, Prosvjeta, 1971.

⁹ J. KREGAR, S. PETKOVIĆ, P. NASKANDA, Prilozi za studij sociologije, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1988. F. TONNIES, Gemeinschaft und Gesellschaft, Leipzig, 1935.

agiraju na novootvoreni »prostor slobode«¹⁰ koji se nenadano otvorio na prostorima Monarhije u preporodno doba u Hrvatskoj. Taj se model prije svega odnosi na osnovnu podjelu dva opća tipa društvenih bića u Vojnoj krajini, tj. »dvodijelnu raslojenost« na viši i niži društveni sloj.¹¹ Prema Tonniesu možemo razlikovati 1. zajednicu (*Gemeinschaft*) i 2. društvo (*Gesellschaft*). Svaki od tih društvenih tipova karakteriziraju određeni međusobni odnosi. Zajednicu (vojnokrajišku zadrugu - niži sloj) karakterizira porodica kao proširena srodnička grupa, gdje je pojedinac uključen u zajednicu, a nema elemente samostalne osobe. Jedino bogatstvo takve zajednice je zemlja, a vladajući tip zakona je porodični zakon, gdje su vladajući elementi odnosa među članovima takve zajednice običaj i religiozni moral. Obilježavaju je tradicija, vrijednosti i emocije kao motiv za uspostavljanje interakcije. Prema Mirjani Gross, tu zajednicu najbolje označava »etnička svijest« koja podrazumijeva teritorijalnu ograničenost, statičnost i tradicionalnost.¹² Društvo (elementi stvorenoga građanstva, prije svega u vojnim komunitetima, vojna administracija i časnici) kao glavnu instituciju vide državu i njezine zakone, pojedinac se javlja kao samostalna ličnost, umjesto zemlje javlja se novac, a porodični zakon zamjenjuje ugovorno pravo. Ličnost djeluje po principu dogovora i na njezino formiranje utječe javno mnijenje. Društvo od svojih članova traži da imaju »ciljnu volju«,¹³ kojom se podrazumijeva usmjerenost na ostvarenje nekog proračunatog interesa. Ipak, ne treba smetnuti s uma da ta dva tipa društvenih struktura egzistiraju zajedno na istom vojnokrajiškom prostoru te da ne postoje ti oblici kao »ideal-tipovi«, nego svaki oblik društvenog bića ima manje ili više naglašene elemente društva/zajednice. Tada, prije 1848. godine, u Habsburškoj se Monarhiji na vojnokrajiškom području primjećuju društvena kretanja koja slabo ili nikako diktiraju i potiču razvoj od pretvaranja zajednica u društva. Treba napomenuti da su vojne vlasti zabranjivale svako veće okupljanje među krajišnicima pod prijetnjom smrtno kazne. Uz njihovu posvemašnju nepismenost, krajišnici su bili i vrlo loše informirani o bilo čemu što je izlazilo iz okvira njihova kraja. Rijetki su bili pojedinci poput učitelja Mijata Stojanovića koji je krajišnicima čitao novine i govorio vijesti o najnovijim zbivanjima u Monarhiji. Koliko je to bio problem govori i članak Marina Hemena, svećenika iz Varaždinske granice, koji konstatira:

Slika 1: Slika pokazuje razvoj Križevačke pukovnije 1553. - 1749. godine

¹⁰ ALEXANDER BUCZYNSKI, Trojna zapovjedna podređenost vojne krajine 1848., u »Hrvatska 1848./49.«, zbornik radova, HIP, Zagreb 2001., str. 127.

¹¹ Treba imati na umu da na prostoru Vojne krajine ne postoji određena razvijena društvena struktura, nego samo jedan društveni sloj, graničarski, koji je prije svega pod svojevrstnim »tutorstvom« njemačkih časnika. Uvjetno bismo ga mogli podijeliti na seljački (niži) i vojnički (viši), s time da seljački čine seljaci-vojnici koji žive u zadrugama, a viši časnici, službenici, učitelji i svećenici čine taj vojnički, u svemu vrlo tanak, »viši sloj« Vojne krajine.

¹² MIRJANA GROSS, O integraciji hrvatske nacije, u Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća, Zagreb, 1981., str. 177.

¹³ Vidi, F. TONNIES, str. 78.

»Kome su od prostog našeg puka novine kad u šakah? Pa bi li ih razumeo? - Tko čita, osobito u granici, izim nekoliko svetjenikah?«¹⁴

Na prostoru Varaždinske krajine uoči 1848. godine živi oko 145.000 stanovnika.

Pukovnija	Katolici (Hrvati)	%	Pravoslavni (Srbi)	%
križevačka	44.937	73	16.546	27
đurđevačka	61.864	79	16.656	21

Tablica 1: Etničko-konfesionalna podjela po pukovnijama iz popisa 1857. godine¹⁵

O RAZVOJU OBRTA I ŠKOLSTVA U VOJNOM KOMUNITETU BJELOVAR I NA PROSTORIMA VARAŽDINSKE KRAJINE DO 1848. GODINE

O razvoju obrta na području Varaždinske krajine prije prve polovine 18. stoljeća nije bilo spomena. Sve što im je bilo potrebno proizvodili su sami krajišnici. O nekakvoj trgovini nije bilo ni govora jer nisu imali vlastita novca te se isključivo trgovalo razmjenom. Osnivanje vojnog naselja Bjelovar te boravak vojske i časnika u gradu zahtijevao je za normalno funkcioniranje naselja razvoj niza obrtničkih i trgovačkih profesija. Vojne vlasti počinju naseljavati strance kao prve obrtnike, što se vidi iz poreznih lista prvih obrtnika u gradu gdje se pojavljuju imena poput Knitl, Wimer, Caner ili Rosenberg. Tada se cijela obrtna djelatnost nalazila se pod kontrolom vojnih vlasti. Na području svake pukovnije osnovan je jedan ceh, čiji su članovi bili samo obrtnici te pukovnije. Ubrzo je Bjelovar dobio cehovsku povelju 1770., a ubrzo i sajmovnu povelju 1772. godine, što je pospješilo razvoj naselja. Iste je godine odlukom Marije Terezije Bjelovar proglašen gradskom općinom s posebnim povlasticama, što je omogućilo obrtnicima izuzeće ispod neposredne vlasti vojnih zapovjednika i podređenost civilnoj gradskoj upravi. Međutim, na čelu Gradskog magistrata često je bio časnik, iako je bilo i civila, a carskog je suca uvijek postavljala vojna uprava. Zanimljivo da su tada plaće sudaca bile vrlo niske pa je zabilježen slučaj suca Tuhra koji je zbog primanja mita i sam kažnjen bičevanjem.¹⁶ Najveći zamah doživjela je u to vrijeme u Bjelovaru od obrtničkih zanimanja proizvodnja svile čije je tvornica sagrađena 1786. godine. Ukupno je postojalo 30 tkalačkih razboja, a u tvornici su većinom bile zaposlene žene krajišnika. U okolici su se počeli uzgajati dudovi svilci. Već početkom 1789. vrijednost proizvedene robe te je godine iznosila više od 4000 forinti. Ipak zbog neutjeranih dugova tvornica se ugasila 1793. godine. Iako su i poslije postojale inicijative da se proizvodnja obnovi, to se nikada nije dogodilo.¹⁷ Razvoj obrta u prvoj polovini 19. stoljeća nastavljen je raznim mjerama i povlasticama. S obzirom na to da se Vojna granica morala sama financirati, obrtnici su zajedno s trgovcima morali plaćati »potrošarinu«. Ta su sredstva išla u *Proventni fond* iz kojega su se plaćali učitelji, suci, lugari te održavanje cesta i putova u Vojnoj krajini. Prema zakonu iz 1807. godine obrtnici imaju još dužnost obavljanja vojne službe, što se 1815. ukida. Obrtnici su mogli posjedovati kuću koja se nalazila podalje od vojnih zgrada i do 3 jutara zemlje. Vojne vlast su ih

¹⁴ Novine, broj 75, 18. VII. 1848., str. 3., u istom članku Hemen predlaže biskupiji da da nalog svećenicima da oni puku oglase i novine čitaju »po nedeeljah i sveteih sakupljenom bez svake odvlake točno pročitati i razjasniti imadu, a koji bi to oklevetao, nije slave matere sin, već besnog pokoljenja aziatskog izrod«.

¹⁵ KARL KASER, Slobodan čovjek i vojnik, Naprijed, 1997., str. 193.

¹⁶ DRAGUTIN FELETAR, Podravina, Koprivnica, 1988., 162. STJEPAN BLAŽEKOVIĆ, Bjelovar, Bjelovar, 1985., 15.

¹⁷ STJEPAN BLAŽEKOVIĆ, Bjelovar, Bjelovar, 1985., 18.

»oslobađale šestogodišnjeg poreza, darovano im je drvo za gradnju kuće, a dobivali su i zajam za pokretanje obrta.«¹⁸ Prema popisu župnika pojedinih župa Đurđevačke pukovnije 1850. i popisu stanovništva iz 1856. godine, broj obrtnika i ostalih sadržavao je: svećenika 55, pisaca i umjetnika 5, obrtnika 412, trgovaca 18, pomoćnih radnika 91, od toga u obrtu 26, u trgovini 1, kućni sluge 56, nadničari 8 osoba.¹⁹

Od ukupnog broja stanovnika pukovnije, koji je iznosio 18.980, njih 96,5%, odnosno 18.321 bili su poljoprivrednici, a samo 3,5% stanovnika bili su drugih zanimanja. U Varaždinskom je generalatu jedan obrtnik dolazio na 127 stanovnika, u odnosu na Karlovački gdje je jedan obrtnik dolazio na 406 stanovnika. U usporedbi s Banskom Hrvatskom gdje je odnos jedan obrtnik na 89 stanovnika; što pokazuje da je stanje u Varaždinskoj krajini bilo mnogo bolje nego u drugim dijelovima Krajine. Broj trgovaca bio je u zaostatku s ostalim dijelovima Krajine, ali ne može se osporiti da su bili poduzetni. U dopisu jednog trgovca iz Bjelovara, tijekom rata u Mađarskoj kada su svi opskrbni putovi zatvoreni, predlaže se »da se osnuju velike pijace u Zagrebu svakih 14 dana. Jer peštanski vašari se sada održavati ne mogu. Sad trgovci moraju putovati u Beč po robu, a trebali bi u Zagrebu nabavljati.«²⁰

»Želje i tegobe občine Gjurgjevich« od 30. svibnja 1848. najbolje govore o tadašnjoj gospodarskoj situaciji. Tako se u točki četiri traži povratak »bašti i nashima njivama« koje su im bile oduzete, a sada ih traže natrag te da ih vojna uprava »starim procentima« koji su veće od novih naplaćuje.²¹ U tom se istom području pojavljuje još jedan dokument koji potpisuje Obrtnički ceh iz Virja 4. lipnja 1848., a u kojemu se traži da »domaći Graničarski Meštri neplaćaju teshem Dache«, nego da se izjednače s pravima »provincileki purgeri« i da ne plaćaju one namete koje oni »na nashem domachem Mestu platiti moramo.«²² U saborskoj raspravi od 13. srpnja 1848. sukobili su se pristaše održanja cehova ili njihova ukidanja, što je bilo potencirano u nekim zahtijevanjima da je tu nepravda kada se u određeni ceh ne primaju iskusni obrtnici, a čime se sprečavala konkurencija na prostoru koji je obuhvaćao pojedini ceh. U raspravi zastupnik Dragutin Kušlan kaže: »Tim više sam i ja, jer svuda padaju privilegija; a što je drugo ceh, nego privilegija.« U manjini je ostao bjelovarski zastupnik Ivan Arnold koji je po nalogu svojih komitenata (članova ceha) »protiv toga, jer bi se po tom siromaštvo poroditi moglo. Osim toga imadu cehovi poveljah od M. Terezie.«²³

Početak bjelovarskog školstva vidimo netom poslije osnivanja 1756. godine i izgradnje grada jer se već u njemu nastanjuju časnici s obiteljima te se javlja potreba školovanja djece. Ubrzo iz Austrije dolaze braća Ignjat i Hubert Diviš, iz pijarističkog reda,²⁴ sve u znaku devize carice Ma-

Slika 2: Cehovska povelja Bjelovara iz 1770. godine

¹⁸ VLADIMIR MIHOLEK, Počeci organiziranog rada obrtništva u Đurđevačkoj pukovniji, Podravski zbornik, Koprivnica, 1999., 165., Kao primjer dajemo podjelu zanimanja u Virju od 50 obrtnika, 14 opančara, 6 kovača, 4 čizmara, 3 bačvara, 3 užara, 2 stolara, 2 mesara, 6 zidara, 1 lončar, 2 mlinarar itd.

¹⁹ STJEPAN KRIVOŠIĆ, Iz demografske povijesti Đurđevačke pukovnije, Podravski zbornik, Koprivnica, 1986., 123.

²⁰ *Slavenski Jug*, 39., 31. III. 1849.

²¹ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Fond Hrvatski sabor 1848., IX-97.

²² HDA, Fond Hrvatski sabor 1848., III-6.

²³ Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske, 73., 13. VII. 1848., 1.

²⁴ Red pijarista osnovao je sveti Josip Kalasanacije u 17. stoljeću. Pijarističke škole kao škole vjerskog reda bile su poznate u austrijskim zemljama te Rusiji i Njemačkoj.

rije Terezije da »vladarica vrlo dobro zna da država može samo onda procvasti ako narodna prosvjeta malo dublje pruži svoje trake i ako se dalje širi«. ²⁵ Prva osnovna škola otvara se 1761. godine u Bjelovaru na njemačkom jeziku, u kojoj su spomenuta braća postala prvi učitelji. Upravo njihovom zaslugom školstvo u Bjelovaru staje na svoje noge. Prvotno su nastavu izvodili u zgradi Križevačke pukovnije, a tijekom gradnje crkve Sv. Terezije 1765. godine uz nju su postavljeni i temelji za »dvije zgrade, kolegij i školu«. ²⁶ Na inicijativu Philippa L. Baruna von Becka, komandanta ujedinjene Varaždinsko-karlovačke generalkomande, oko 1771. godine Bjelovar postaje vojni komunitet sa svim pravima koja mu pri tome pripadaju. ²⁷ Razvitak je tada krenuo normalnim redom. Uz latinsku, otvorena je i obrtnička škola koja tada ima 43 polaznika i u njoj se školuju »djeca imućnijih roditelja koji nakon škole postaju ugledni zanatlije«. ²⁸ U to vrijeme obrazovanje nije bilo namijenjeno djevojčicama jer se smatralo da je dovoljno poznavanje nekoliko molitvi. Antun Cuvaj u svom poznatom djelu piše »da su one ostale bez svake školske obrazovanosti, tako da su odrasle i postale majke, a da njena djeca od njih nijesu mogla ništa naučiti«. ²⁹ Ipak 1776. godine bilježimo i pojavu Djevojačke škole, koja je bila druga škola za djevojčice u Vojnoj krajini. Taj konstantni razvitak je naprasno prekinut smrću Huberta Diviša 1790. godine koji se poklopio sa smrću cara Josipa II. te se ističe da poslije toga školstvo nije napredovalo, nego se bilježi »nazadak školstva« te se škole pretvaraju u vojne i njih polaze samo djeca koja su se opredijelila za vojnička i svećenička zanimanja. ³⁰ Počeci pučkog školstva vezani su uz osnutak prvih škola u Bjelovaru te se može zabilježiti početak rada malih pučkih škola u selima oko Bjelovara već 1790. u Zrinskom Topolovcu i u Novoseljanim te 1799. u Cigleni i Novoj Rači. Nakon kratkog zastoja, koji je trajao do 1801. godine, do sredine 19. stoljeća otvoreno je 18 pučkih škola u bjelovarskom kraju. Krajiška uprava 1824. godine osniva matematičku školu, a kasnije i »kadetsku« koja je bila smještena na glavnom trgu. Tu su školu pohađali Petar Preradović i Ivan Trnski. O djelovanju Petra Preradovića bit će riječi malo kasnije, a preporodni rad Ivana Trnskog, prvog kasnijeg župana Bjelovarsko-križevačke županije nakon razvojačenja 1873. godine, uglavnom je orijentiran na područje Banske krajine, gdje je tada bio stacioniran.

U sklopu Vojne krajine bila je samo gimnazija u Vinkovcima te je za višu naobrazbu bila upućena na akademiju u Zagreb. Ona je od 1791. do 1830. godine dala samo 278 đaka, što je samo 12% učenika u tom razdoblju u usporedbi s Varaždinskom županijom, koja ima 7 puta manje stanovnika, a dala je o istom razdoblju 334 učenika, tj. 15%, što govori koliko je taj postotak u Vojnoj krajini bio malen. ³¹ S pravom Nada Sekulić konstatira da je pravi zavičaj krajišnika bio doslovno njihov komad zemlje od nekoliko jutara, »izvan toga, počinjala je tuđina«. ³² Glavni krivac za nedostatak modernizacijskih zahvata na vojnokrajiškom prostoru je opća nerazvijenost hrvatskog društva (gospodarski i kulturno), njegova razdijeljenost u različite društvene i političke strukture na prostoru Monarhije (Istra, Dalmacija, Banska Hrvatska, Vojna krajina) i riješenost

²⁵ Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji od njegova početaka do kraja 1895. godine, Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada, Zagreb, 1896., 8.

²⁶ JOSIP BUTORAC, Povijest rimokatoličke župe Bjelovar, Slavonska Požega, str. 40.

²⁷ ALEXANDER BUCZYNSKI, isto, VANIČEK, Franz, Specialgeschichte der osterreichischen Militargrenze, II, Beč, 1875.

²⁸ STJEPAN BLAŽEKOVIĆ, Bjelovar, Bjelovar, 1985., 18.

²⁹ A.CUVAJ, Građa za povijest školstva, III knjiga, Zagreb, 1909., 162

³⁰ B. FILIČIĆ, Prošlost državne realne gimnazije u Bjelovaru 1858./59., 1928. - 1929., Bjelovar

³¹ KREŠIMIR NEMETH, Zagrebačka akademija uoči Narodnog preporoda, Iz staroga i novoga Zagreba, 1957., Zagreb, 169-177.

³² NADA SEKULIĆ, Neki društveni aspekti oblikovanja etničkog identiteta Srba krajišnika na Hrvatskoj granici od 16. do 18. veka, Sociologija, XLI-4, 1999., Beograd

Bečkog dvora da takvu Vojnu krajinu oblikuje tako da je upotrijebi samo kao izvor jeftine vojne snage, za ratovanje na bojištima Europe.

Kao je to izgledalo, najbolje nam pruža sliku dnevnik Josipa II., austrijskog suvladara, kasnije cara, koji je na svojim putovanjima, u cilju da upozna vlastite zemlje, posjetio i Bjelovar samo četiri godine poslije 1775. godine. U njegovu dnevniku piše: »und Stationen durch gesammte Generalate, zu welchen ein Officier mit der Karte gekommen war, hernach giegen wir herum zu Fuss in dem ganzen Ort Bellowar, so ganz hubsch und regelmassig en quarre gebaut ist, und in welchem alle Staabs-Officers beeder regimenter samt dem general Commando, bey den Profosseyen, und Brigadier-Quartier angebracht ist, so wie auch eine Piaristen-Kirche und deren Schulen, samt einigen Hauseren von Burgern und Arbeitsleuten;.....Das Brod dieser ist sehr elend, und mehrestens von Hirschbreie gemacht, so wie sehr streng, besonders die Graeci Uniti, ihre Fasten halten,.....ihre Pferde sind ganz mittelmassig, und in der Montirung war sohvoll die Infanterie alc Cavallerie vollkommen mit der Feld-Montur adjustiret, die Attaquen hiessen gar nicht und Wurden gar nicht in dem rechten Sinn gemacht,...«³³ Dnevnik pokazuje koliko je povezivanje krajišnikova svakidašnjeg života s vojnim obvezama njihov položaj činio nepovoljnim. Manjkavo naoružanje, nedostatna odjeća, slaba prehrana te grubi postupci časnika činili su taj život vrlo teškim. Vojni komunitet je direktno spadao pod generalkomandu koja je imenovala svog brigadira kao stalnog povjerenika. On je nadzirao magistrat koji su činili gradonačelnik, četiri savjetnika i jedan kancelist koji je vodio zapisnik. Gradonačelnika je imenovala vojna vlast, a propisi su određivali da on mora biti časnik pa su većinu gradonačelnika činili umirovljeni kapetani, no ipak je s vremenom na tome mjestu bilo i građana.

ULOGA NEKIH POJEDINACA U VARAŽDINSKOJ KRAJINI KOJI SU UNAPRIJEDILI KULTURNI I NACIONALNI RAZVITAK TOGA KRAJA

Djelovanje Ladislava Škrobota,³⁴ krajiškog učitelja iz Đurđevca, sudionika uskog ilirskog kruga u generalatu, pisca udžbenika njemačkog jezika i njemačko-hrvatskog rječnika³⁵ iz 1839. godine za škole u Vojnoj krajini, posebno je važno jer su školske knjige koje su prevladavale u Vojnoj krajini pisane na hrvatskom, kajkavskom jeziku, što je Škrobot prvi promijenio svojom njemačkom gramatikom na štokavskom jeziku i dosljednom primjenom reformirane Gajeve ortografije »poboljšanje ilirske ortografije« kakvom je pisala i »Danica Ilirska«. Taj je čin značio »veliku promjenu u životu tadašnjih kajkavaca, promjenu koja zahvaća u temelje svakodnevnih ljudskih rutina«. Što je to značilo, možemo si predočiti ako zamislimo da danas bude uveden neki novi pravopis, radikalno drukčiji od onog koji koristimo.³⁶ Inače u Krajini se posebno pazilo da učitelji savršeno vladaju njemačkim jezikom te da se časnici znaju služiti hrvatskim jezikom u manjoj ili većoj mjeri radi sporazumijevanja s podređenim vojnicima. U pučkim školama nastava se održavala na domaćem jeziku, a u tzv. trivijalkama, školama za izobrazbu časnika, i dalje je nastavni jezik bio njemački, što je kod časnika slavenskog podrijetla značilo određenu redukciju

³³ 49 Ivan ERCEG, Dnevnik Josipa II. o prilikama u Hrvatskoj i na Jadranskoj obali godine 1755., Starine, knjiga 53, Zagreb, 1966., str. 228-229.

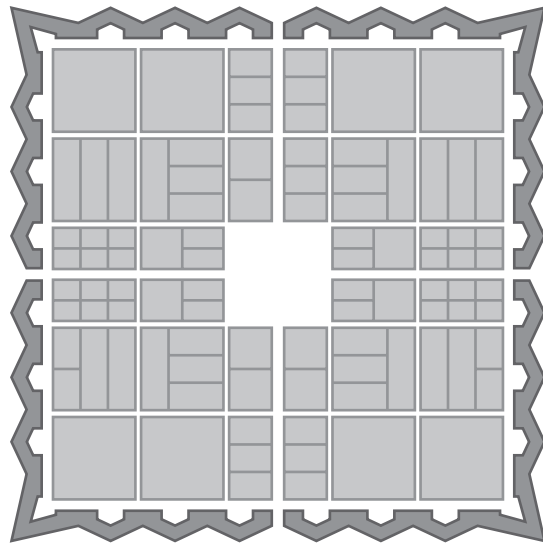
³⁴ MAJA HAUSLER, Ladislav Škrobot, krajiški učitelj iz doba preporoda, Đurđevački zbornik, 1996., živio je od 1782. do 1870., svoje učiteljevanje uglavnom je proveo u Đurđevcu. Predavao je i Petru Preradoviću.

³⁵ »Deutsche Sprachlehre zum Gebrauche der Millitar-Granzschulen in Kroatien und Slavonien«, Zagreb, 1839.

³⁶ MAJA HAUSLER, isto, str. 238.

materinskog jezika te i njegovo zaboravljanje.³⁷ Da bi učenike naveli na stalno služenje njemačkim jezikom, u Krajini su se koristili posebnim znakovima, zvanim križevi. Takav znak dobiva onaj koji je uhvaćen da se služi hrvatskim jezikom i može ga se riješiti tako da drugoga učenika uhvati u istom prekršaju. Učenik kod kojega je bio pronađen znak bio je išiban.³⁸ Tako je na području generalata, ali cijele Vojne krajine u većoj ili manjoj mjeri vladao bilingvizam, većom mjerom u kućnim zadrugama nego u časničkim stanovima.³⁹ Koliko je ova knjiga bila kvalitetna i u » ilirskom duhu« napisana govori i pismo kojim Mavro Broz, student bogoslovije i predsjednik društva bogoslova »Društvo mladih rodoljuba« iz Zagreba, javlja Gaju da su svi »oduševljeno prihvatili njegovu želju da prevedu na hrvatski Škrobotovu čitanku«.⁴⁰ Škrobot je kao član društva Slavenska lipa,⁴¹ društva za duhovnu naobrazbu, i unapređenje škola i zavoda te sveopće materijalno blagostanje, bio iznimno aktivan u sudjelovanju na učiteljskim skupštinama pa je jednu sazvao i u Đurđevcu 1849., gdje se »i do sad nasuprot sviju zapreka u svojoj učioni narodni duh razvijao« dala podrška L. Škrobotu na njegovu i radu svih hrvatskih učitelja.

Da bih se bolje shvatila duhovna klima koja je tada vladala, svoj prilog, nažalost prilično zaboravljeni u hrvatskoj znanstvenoj zajednici, dao je i Ivan Švear, seoski župnik (1775. - 1839.), rođen u Ivanić Gradu, kasnije je službu obavljao i u Virju u Varaždinskoj krajini, a dobar dio vremena proveo je kao učitelj u Požeškoj gimnaziji.⁴² S pravom je Jaroslav Šidak mogao reći da

Slika 3. Osnova grada Bjelovara iz 1765. (Božidar GERIĆ, Objekti povijesne cjeline Bjelovara s područja đurđevačke regimente, Pučki kalendar, Bjelovar, 1998.)

³⁷ PETAR PRERADOVIĆ, Izabrane pjesme, Zagreb, 1890., Matica hrvatska, To se najbolje vidi na primjeru Petra Preradovića (Grabrovnica 1818. - Beč 1872.), časnika, kasnije generala i jednog od velikih pjesnika hrvatskog romantizma, rodnom iz toga kraja. Preradović je prve pjesme pisao na njemačkom jeziku, a tek nakon nagovora svjesnih rodoljuba, poslije deset godina, počeo je pisati na hrvatskome. Ta se pojava javljala u svim hrvatski pokrajinama. Imamo slučaj Lovre Montija, intelektualca iz Dalmacije, koji piše u svom dnevniku iz Italije: »Ima već od godinu dana kako učim ovaj moj krasni jezik, a još ne mogu da ni čisto na njemu iskažem svoje misli a tobož sam se rodio u mjestu gdje se divani dobro ilirski, i kad sam malen bio, ja kao pravi Vlah (seljak op.a) divanio sam. Ali od 9. godine pošao sam iz kuće i za to ne besjedeći više nego talijanski, zaboravio sam već oni jezik kojim sam besjedom naučio bio. Sader valja da ga učim kao da mi je tuđinski«. PETAR KORUNIĆ, Natko Nodilo i narodni preporod u Dalmaciji do 1867., HZ, 1974-75, Zagreb, str. 104.

³⁸ A. CUVAJ, Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas, sv. 3, Zagreb, 1910. - 1911., 228. IMBRO TKALAC u svojim uspomenuama iz djetinjstva, »Uspomene iz mladosti u Hrvatskoj (1749. - 1823.), knjiga I, SKZ, 1925., 125., piše o tome da im je učitelj često govorio: »Draga djeco, znam da ništa ne možete naučiti ako vas podučavam jezikom koji ne razumijete. No tako zapovijeda car i tako mora biti.«

³⁹ VELIMIR PIŠKOREC, Njemačko-hrvatski jezični dodir u đurđevačkoj Podravini, ČSP, 3, 2002., Zagreb, str. 863.

⁴⁰ J. HORVAT/J. RAVLIĆ, Pisma Ljudevitu Gaju, Građa za povijest književnosti Hrvatske, 26, JAZU, 1956., Školska knjiga, Zagreb, str. 72, Kasnije sam Škrobot javlja Gaju iz Đurđevca 22. XII. 1838. i 17. II. 1839. da prihvaća cijenu tiskanja svoje knjige i moli da bude gotovo do 20. svibnja. Isto, str. 453.

⁴¹ Društvo Slavenska Lipa osnovano je u Pragu radi razvijanja političke svijesti u slavenskih naroda Habsburške Monarhije. Vidi, JAROSLAV ŠIDAK, Društvo Slavenske lipa na slavenskom jugu, Studije iz hrvatske povijesti 1848./49., IHP, Zagreb 1979.

⁴² VATROSLAV FRKIN, Život i rad Ivana Šveara (1775. - 1839.), 900 godina Ivanicha, Zbornik radova, Ivanić Grad, 1994., str. 95-97.

je Švear u svom djelu »Ogledalo Iliriuma«⁴³ »pokušao da prošlost Južnih Slavena prikaže na novom književnom jeziku (štokavskom op.a) i u duhu ilirske nacionalne ideje, pa je pojava njegova djela proizvela jak dojam na suvremenike«. ⁴⁴ Neosporno je da je ta »iliriska konstrukcija« povijesti napisana potpuno nekritički i da je Švearu »nedostajala stručna sprema«, ⁴⁵ ali je isto tako neosporno da je »*Ogledalo Iliriuma*« samo nastavak one ilirsko-slavenske mitologije od Vinka Pribojevića, Orbinija i Glavinića, koja je u doba humanizma i renesansne književnosti u Dalmaciji poticala razvoj nacionalnog identiteta te da »*Ogledalo Iliriuma*« pripada korpusu panslavizma kao »zaštitnom okviru za razvoj pojedinih slavenskih nacionalnosti«. ⁴⁶ Tako Švear podrijetlo slavenskog roda, kao i Pribojević, vodi od općeg potopa i patrijarha Noe i njegovih sinova, od kojih je Javanov četvrti sin Dodonim, otac slavensko-ilirskog roda. Također Filomen i Ahilej, junaci pred Trojom, su ilirske vojskovođe, »plemena ilirskog i velikoga roda«. ⁴⁷ Samo ime Slavena, kako su ih Grci zvali Henetos, prevodi »našim jezikom Slavni ozvana blisu« kao odgovor njemačkim piscima koji su riječ Slaveni izvodili od sclavi, što znači sužanj, zarobljeni, rob, »ali sva ova imena slavi naroda našega nauditi ništa ne mogu«. ⁴⁸ Zatim opisuje njihova duga putovanja po Aziji i sjevernoj Africi te nakon mnogo nevolja dolazak u svoju »bogom danu postojbinu«. Prostor ilirske naseobine omeđuje od Jonskog do Jadranskog mora pa zatim do vrela Dunava, dakle »sva Romania, Serbia, Bosna i sve krajine do Macedonske pod Iliriu spadale su«. ⁴⁹ Onda izvodi da su Slaveni pod imenom Gota i Vandala zapravo srušili Rimsko Carstvo, kasnije da su istjerali Franke, a hrvatske knezove Mutimira i Petra naziva hrvatskim i srpskim kraljevima, tj. ilirskima.

Ovo djelo u sklopu »panslavističke kulture« hrvatskog naroda nosi poruku da hrvatski narod ne smije zaboraviti »kako velikoga i slavnoga Naroda oni odvetci jesu«. ⁵⁰ Djelo je posvećeno biskupu Jurju Hauliku koji je prihvatio biti njegov mecena. Prema svjedočanstvima, Švear je jako rano počeo sakupljati povijesni materijal koji mu je poslužio u radu i autor je izgubljenog rukopisa »*Prijatelj slavnog naroda Horvatskoga... Bratski razgovor Trih plemićah Horvata, Dalmatina i Slavonca*«. ⁵¹ Njegovi suvremenici govore da je kao škrtica punio sanduke s ispisanim ceduljicama te ih danima i noćima slagao i sanjario nad njima. Sam naslov sugerira da je Švear bio jedan od važnijih kulturnih »integratora« u sklopu ilirskog pokreta koji je slijedio i doprinosio njegovoj izgradnji, a genezi hrvatske povijesti dao vrijedno djelo. Švearovo djelo je nekoliko go-

⁴³ IVAN ŠVEAR, *Ogledalo Iliriuma*, iliti *Dogodovština Ilirah*, za tim Slavinah, a najposle Horvatah i Serbaljah zvanih, od potopa, to jest god. sveta 1656., na četiri strane razdjeljena/ po dugoterpnom poslu na svetlo dana po Ivanu Švearu, Zagreb, 1839. - 1842., u 8. svezaka, zanimljivo da se do sada nijedan autor nije uputio u temeljitu, cjelovitu analizu te knjige, prije svega njegove duhovno-kulturne i nacionalno-ideološkijske okvire, da utvrdi njegov doprinos korpusu ilirske mitologije.

⁴⁴ JAROSLAV ŠIDAK, *Ilirski pokret*, u *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, Zagreb, 1981.

⁴⁵ JAROSLAV ŠIDAK, spomenuto djelo, str. 201.

⁴⁶ VINKO PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i slavi Slavena*, *Povijest hrvatskih političkih ideja*, Narodne novine, Zagreb, 1997., str. 9, pogledati i M. GROSS, *O integraciji hrvatske nacije*, u *Društ. razvoj*, Zagreb, 1981.

⁴⁷ IVAN ŠVEAR, *Ogledalo Iliriuma*, str. 34, Da bi pokazao njegovu veličinu u dalekoj prošlosti Švear piše: »Ovo je onaj narod, koji, Aleksandru pod imenom Enetah (Slaveni - Slavni) ili Gallah pitajućemu: koga se najvećma boje?, je odgovorio 'da se to jedino boje, da se Nebo na nje nebi srušalo', po čemu Aleksandru za razumiti dali su, da se oni njega sa svime ništa ne boje, nego jedinoga Boga Gromovah;« str. 11.

⁴⁸ IVAN ŠVEAR, *Ogledalo Iliriuma*, str. 7.

⁴⁹ isto, str. 2.

⁵⁰ isto, str. 32

⁵¹ JULIJE KEMPF, *Prilozi za biografiju Ivana Šveara*, *Narodna starina*, Zagreb, 1923., 7, str. 52-60, Glavni fond knjiga u pisanju »*Ogledala Iliriuma*« Švearu je poslužila franjevačka knjižnica u Požegi koja je bila jako bogata izvorima iz Turskog Carstva. On opisuje kako je »vrućeželjno« pisao više od četiri godine te »od čitanja različitih knjiga, od logog i sveudiljnog noćom i danjom pisanja najposle obolio i tako oslabio, da jedva pisati može.«

dina zaredom reklamirao Ljudevit Gaj u svojim »*Novinama*« kao djelo koje svaki »domorodac« treba pročitati.⁵²

Djelovanje Petra Preradovića, koji je rođen u Varaždinskoj krajini, u hrvatskom pokretu 1848. do preuzimanja službe u bojnom odsjeku Banskog vijeća, u veljači 1849. (u kojemu je ostao do ukidanja tog vijeća iako je bio premješten u prvu bansku regimentu), ograničeno je na njegovo vojevanje u Italiji, gdje je inače stekao čin kapetana. On nikada nije očekivao neku političku funkciju i njegovo je djelovanje većinom književno. Ovdje će djelomično biti prikazana njegova aktivnost u preporodno doba. Početak aktivnog kulturnog rada, kao sudionik ilirskog pokreta, Preradović je počeo u puku »*Baron Bakonyi*« gdje je postojala skupina hrvatskih časnika koja je oduševljeno pozdravila ilirski pokret i njegovo širenje narodnog jezika. Ipak glavni poticaj za pisanje na hrvatskom jeziku je afera oko »tajnog društva« za osnivanje slavenskog carstva u puku »*Karl Ferdinand*« br. 51. u Veneciji 1844. godine u koju je Preradović indirektno bio upleten.⁵³ Kao suurednik *Zore Dalmatinske* javlja u pismu Kukuljeviću žalosno stanje u Dalmaciji, »tako sam ti ja sad polurednik i korektor i u svemu sve: jer u cjelom Zadru nećeš dva čoveka naći, koji samo za nevolju naš jezik razumidu. Sve se ovdje potalijano (...).«⁵⁴ Kasnije javlja »da je Zora na moja pleća sasvim pala« te nespornosti oko pravopisa sve postaju jači, ali on ne gubi nadu te daje podršku Gaju »jer Južni Slaveni brez uzajemne književnosti i sloge obstati ne mogu.«⁵⁵

Stanje u talijanskim dijelovima Monarhije postajalo je sve teže te je često dolazilo do krvavih obračuna talijanskih đaka i studenata s hrvatskim krajišnicima. O jednom takvom sukobu javlja Preradović u pismu Bogoslavu Šuleku, gdje opisuje sukob kada je 10 đaka navalilo na jednog krajiškog kapetana te »ga raniše u lice pucajući iz pištolah na njega« te o drugom sukobu u kojemu su tri časnika ubila jednog đaka, a dvadesetak ranila, od kojih su »vele mnogi dvojca, na umoru.«⁵⁶ Ti sukobi su samo predznaci revolucionarnih zbivanja u Lombardiji i naraslog pokreta talijanskog »resorgimenta« koji zahvaća sve slojeve stanovništva, a koji će završiti privremenim oslobođenjem Milana u revoluciji 1848. godine. Da se najjasnije pokaže raskorak između ideala i realiteta, ali i razilaženje u nacionalnim ciljevima pojedinih slavenskih naroda Monarhije, poslužit će više sa simbolične strane Adam Mickiewicz,⁵⁷ poljski pjesnik, dramatičar i publicist, širitelj slavenskog jedinstva, čije su pjesme svojevrsnim slavenskim »mesijanizmom« imale jak utjecaj na Preradovićevo pjesničko stvaralaštvo. Mickiewicz je dobar dio vremena za revolucije 1848./49. proveo u Lombardiji, gradu Milanu, stvarajući svoju poljsko-slavensku legiju (od zarobljenika i izbjeglica iz krajiške vojske) pozivajući Čehe, Hrvate i Ilire da se potpuno »oslobode

⁵² »*Novine Horvatske, dalmatinske, slavonske*«, 1839. - 1842.

⁵³ JAKŠA RAVLIĆ, *Tajno društvo za osnivanje slavenskog carstva u puku »Karl Ferdinand« br. 51 u Veneciji godine 1844.*, Radovi JAZU u Zadru, Zagreb, 1957., str. 123.-165., »U Mlecima kod regimente Karola Ferdinanda br. 51 bijaše slučajno mnogo hrvatskih, narodnim duhom oduševljenih oficira, na čelu im poznati Špiro Dimitrović, vatren domorodac i valjan narodni spisatelj. On me odmah u svoje kolo primi; svako veče sastajali smo se kod njega; tu su se narodne pjesme pjevale, tu je bio samo razgovor o narodnih stvari, tu su se čitale Kačićeve pjesme... Tako sprovedoh u tom kolu 14 veselih dana, a na polasku mome obveza se Špiro, da će na slavu hrvatskih oficira moje pukovnije sastaviti jednu pjesmu i poslati nam je u Zadar; ali zauzdarje morao sam mu i ja rieč zadati, da ću mu odpjevati u narodnom jeziku«, Petar Preradović, *Crstice moga života u »Izabranim pjesmama«*, Zagreb, 1890., str. IV-V, Preradović je svoje obećanje i ispunio prvom pjesmom na hrvatskom jeziku »*Poslanica Špiri Dimitroviću*«. Kasnije je policija kod njega izvela premetačinu i oduzela mu Špirinu pjesmu.

⁵⁴ *Grada za povijest književnosti Hrvatske, JAZU, knjiga 1, ur. Miroslav Šrepel, Zagreb, 1897., 29. 2. 1844., str. 108.-109.*

⁵⁵ Isto, pismo od 23. svibnja 1844., str. 111.

⁵⁶ Isto, pismo od 10. veljače 1848., str. 147.

⁵⁷ Adam Mickiewicz (1798. - 1855.), poljski pjesnik i pisac, stekao je aureolu najvećeg poljskog romantičara i »proroka«. Poslije sloma poljskog ustanka 1830. godine bježi u emigraciju te pod okriljem »Hotela Lambert« radi na ponovnom uskravanju poljske samostalnosti, gdje mu protivnike predstavljaju sve vodeće sile u srednjoj i istočnoj Europi, Pruska, Habsburška Monarhija i Rusija, sile koje su Poljsku i podijelile.

austrijskog ropstva»⁵⁸ i isticao istovjetnost borbe talijanskog i slavenskog naroda Monarhije. Tada se Preradović nalazi s druge strane, u redovima Radetzkoje vojske, nasuprot talijanskoj revoluciji, duboko razumijevajući svoj položaj. U svom pismu Vatroslavu Bertiću od lipnja 1848. Preradović piše »da bi rad ovu nesretnu zemlju ostavio i volio bi na predstražih na Dravi stajati nego ovdje među narodom, (talijanskim o.p.) koji nas iz sve duše mrzi, nas za svoje krvoloke i proglašuje i proklinje«. ⁵⁹ Inače, Preradović je duhovno sjedinjenje Slavena podupirao i preko religijskih stvari, podupirući sjedinjenje rimokatolički i pravoslavne crkve, preko »sjedinjene iztočne crkve«, s čijim je kapelanom g. Stićem bio u bliskim odnosima, a on mu je pomagao pri rasprodaji njegove zbirke pjesama »Pervenecah«. ⁶⁰

SUMMARY

The paper will present some facts from social, political and cultural life and development within the Military Border, of Varaždin and Bjelovar military commune in particular, as well as individual roles of some distinguished people (Ladislav Škrobot, Ivan Švear and Petar Preradović) who in those pre-Enlightenment era invested their efforts and work in helping Varaždin Military Border be involved with equal opportunities in cultural and social growth of the then Tri Kingdom of Croatia, Slavonia and Dalmatia.

⁵⁸ Više o djelovanju Mickiewicza i njegove legije u HENRYK BATOWSKI, Mickiewicz prema Južnim Slavenima 1848./49., HZ, 1956., str. 69-81, Književna smotra, Tematski broj posvećen Adamu Mickiewiczu, Časopis za svjetsku književnost, 1998., broj 110, Novine hrvatske-dalmatinske-slavonske, 1. lipnja 1848., str. 2, »Mickiewicz će otići sa 400 Slavena u glavni tabor, obećavši Talijanima, da će sve slavenske regimente od Radetzkoje i Nugenta otpasti, čim se pokaže. Hrvate će onda poslati protiv Pešte, a on će s Poljacima i Česima marširati protiv Beča«. Ovo je jedina vijest o Mickiewiczevoj legiji koja je objavljena u tadašnjim novinama u Bansknoj Hrvatskoj, što samo po sebi govori da vijest nije bila u prilog tada uvriježenoj politici hrvatskog pokreta »austroslavizmu«.

⁵⁹ Građa za povijest....., 27. 6. 1848., str. 150.

⁶⁰ Isto, pismo od 27. rujna 1846., str. 127.